

Korkeakoulututkimus esittelyssä

kirjallisuuskatsaus

Kari Kuoppala & Vuokko Kohtamäki & Terhi Nokkala & Jussi Kivistö & Anu Lyytinen

ABSTRACT

An Introduction to Higher Education Research

In this article, higher education is considered a special field of public administration research. Some widely known writers and their much quoted publications are reviewed to give an impression what higher education research is all about. In the reviewed literature, higher education research is typically considered a multidisciplinary field. On the other hand, the selected literature mainly focuses on the structural and organisational features of higher education. In other words, attention is paid to the research questions typical to public administration as a scientific field.

Higher education is analysed from different abstract levels. The first level in this article is the system level. The development of different higher education systems is reviewed, and then the focus moves on to the functioning of the system, concentrating on the relationships between institutions and their environment. By institutional research in higher education we mean that higher education units, universities or polytechnics, are in the focal point. Next, this article also analyses the institutional level. Attention is paid to the questions of leadership and the relationship between the administrative and the academic functions of the institutions. The last level of analysis reviewed is the functioning of academic fields and the differences between scientific cultures.

Key words: higher education, universities, institutional research, academic field.

JOHDANTO

Tässä artikkelissa tarkastelemme korkeakoulututkimusta muutamien tunnettujen teosten pohjalta. Valitsemamme teokset edustavat keskeistä kansainvälistä korkeakoulututkimusta. Niihin viitataan edelleen paljon ja niissä painotetaan erityisesti korkeakouluihin liittyvien ilmiöiden hallinnollisia piirteitä. Kohteenamme on seitsemän teosta, joiden avulla pyrimme välttämään lukijalle kuvan, mitä korkeakoulututkimus on. Samalla tavoitteenamme on osoittaa kohteenamme olevien teosten merkitys nykypäivän korkeakoulutuksen ilmiöiden analyysissä. Siten tekstissä painotetaan teosten niitä osia, joilla on merkitystä tämän päivän tutkimuksen ja tutkimuskohdeiden kannalta. Nostamme valitsemastamme kirjallisuudesta esiin keskeisiä teemoja, mutta tarkoituksemme ei kuitenkaan ole kirjojen arviointi. Tavoitteenamme on tehdä tunnetuksi näitä mielestämme edustavia korkeakoulututkimuksen teoksia.

Korkeakoulututkimusta on Suomessa harjoitettu usean eri tieteenalan piirissä. Hallintotieteen lisäksi sitä on tehty mm. taloustieteen, sosiologian ja kasvatustieteen aloilla. Korkeakoulututkimus ei kuitenkaan ole aivan viime aikoja lukuun ottamatta muodostanut selkeää omaa tutkimusalueitaan, vaan tutkimus on jakaantunut hajanaisesti eri tieteenaloille. Vasta aivan äskettäin tutkimus on saanut Suomessa lisää statusta monessakin muodossa. Yksi aseman vahvistumista osoittava tekijä on oman tieteellisen seuran, Korkeakoulututkimuksen seuran, perustaminen. Viime vuosina korkeakoulututkimusta on tehty erityisesti Koulutuksen tutkimuslaitoksessa (KTL) Jyväskylässä, Koulutussosiologian tutkimuslaitoksessa (RUSE) Turussa ja hallintotieteen laitoksella Tampereella.

Mikään näistä yksiköistä ei kuitenkaan ole pelkästään keskittynyt korkeakoulututkimukseen. Tässä artikkelissa tavoitteemme ei ole esitellä kansallista korkeakoulututkimusta Suomessa, vaan tehdä korkeakoulututkimusta tunnetuksi ulkomaisten teosten pohjalta.

Euroopassa on muutamia tunnettuja korkeakoulututkimuksen yksiköitä. Ehkä merkittävin niistä on Hollannissa Twenten yliopiston yhteydessä sijaitseva CHEPS (Centre for Higher Education Policy Studies). Norjassa on itsenäinen korkeakoulututkimuksen yksikkö NIFU (Norsk institutt for studier av forskning og utdanning) ja Saksassa toimii Kasselin yliopiston yhteydessä myös oma korkeakoulututkimuksen yksikkönsä. Myös Isossa-Britanniassa on vahva korkeakoulututkimuksen perinne. Pelkästään korkeakoulututkimukseen keskittyneitä aikakauslehtiä on useampia. Euroopassa alan tutkimusta esitellään vuosittain muutamissa merkittävässä konferenssissa, joista voidaan mainita EAIR (European Association of Institutional Research), CHER (Consortium for Higher Education Research) ja OECD:n yhteydessä toimiva IMHE (Institutional Management in Higher Education).¹

Korkeakoulututkimuksessa kohtaavat eri tieteenalojen näkökulmat, teoriat ja käsitteistö. Näiden yhteisenä kohteena on korkeakoulujen toiminta ja sen eri ulottuvuudet. Tieteelliseen toimintaan liittyvissä tutkimuksissa on Clarkin (1984, 13) mielestä ollut vallalla keinotekoinen jaottelu, jossa korkeakoulututkimus on erotettu tieteen tutkimuksesta. Tieteen tutkimuksen kohteena on ensisijassa tieteellinen toiminta, tieteen filosofinen ja teoreettinen kehitys sekä siihen liittyvät ilmiöt. Korkeakoulututkimuksen kohteena ovat puolestaan ennen kaikkea organisaatiot ja niiden suhde ympäristöönsä, laajemmin yhteiskuntaan sekä näistä organisaatioista muodostuva korkeakoulujärjestelmä ja sen toiminta.

Tässä artikkelissa kirjallisuuden esittely etenee korkeakoulujärjestelmien tasolta kohti organisatorisesti pienempiä kokonaisuuksia. Alkuun sopii myös historiallisen katsauksen luominen korkeakoulujärjestelmien kehitykseen. Korkeakoulujen keskinäisten suhteiden ja kehityspiirteiden kautta valitsemamme teokset vievät meidät yksittäisten korkeakoulujen toiminnan jäsentämisen vaihtoehtoihin. Yksityiskohtaisimmillaan tarkastelussa huomio kiinnitetään tiedelaitosten ja niissä toimivien ihmisten luomaan ja toisaalta heidän toimintaansa ehdollistavaan kulttuuriin.

KORKEAKOULUJÄRJESTELMÄT JA NIIDEN HISTORIA

Alun perin ensimmäisenä valitsemistamme teoksista on ilmestynyt Joseph Ben-Davidin *Centers of Learning - Britain, France, Germany, United States* (1977/1992), joka kuvaa korkeakoulujärjestelmien kehitystä Saksassa, Ranskassa, Isossa-Britanniassa ja Yhdysvalloissa 1700-luvulta 1970-luvulle. Näiden maiden korkeakoulujärjestelmät ovat pitkän ajan kuluessa kehittyneet itsenäisiksi ja tieteellisesti sekä opetuksellisesti korkeatasoisiksi, minkä ansiosta niillä on ollut keskeinen merkitys korkeakoulutuksen kehitykseen kaikkialla maailmassa. Korkeakoulujärjestelmien kehitys oli aina 1960-luvulle asti kiinteässä yhteydessä muuhun yhteiskunnalliseen demokratisoitumiskehitykseen ja sen ominaispiirteinä oli korkeakoulujen ja valtioiden suhteiden yleinen tiivistyminen niin korkeakoulujen ohjauksen kuin niiden rahoituksenkin osalta.

Saksalaisen korkeakoulujärjestelmän vaikutus perustuu humboldtilaisen yliopistomallin luomiseen ja sen keskeiseen ideaaliin tieteellisen tutkimuksen ja siihen perustuvan opetuksen keskinäisestä vuorovaikutuksesta. Saksalaisen järjestelmän suuri vaikutus piilee siinä, että Yhdysvaltain korkeakoulujärjestelmän uudistamisessa otettiin mallia saksalaisesta järjestelmästä erityisesti kehitettäessä meilläkin nykyään tutkijakoulujen muodossa käytössä olevaa graduate school -järjestelmää. Ison-Britannian ja Ranskan korkeakoulujärjestelmillä on maailmanlaajuisesti ollut suuri vaikutus jo perustuen molempien maiden vahaan siirtomaa-asemaan. Ison-Britannian järjestelmän kehitystä leimaa vahvojen eliittiyliopistojen pitkä traditio ja yksityinen omistusperusta. Isossa-Britanniassa ja Ranskassa tutkimus ei ole yhtä kiinteästi kytkeytynyt yliopistojen sisälle kuin saksalaisessa ja siitä vaikutteita saaneessa yhdysvaltalaisessa järjestelmässä. Poikkeavin järjestelmä Ben-Davidin kohteena olevista maista on Ranskassa. Järjestelmää leimaa poikkeuksellisen keskitetty valtionohjaus, ja yliopistot ovat vasta toiseksi korkeimmalla statussijalla Grand Ecole -yksiköiden alapuolella. Tutkimuksen asema ei kuitenkaan ole kummankaan koulutusyksikkötyypin toiminnassa yhtä keskeisessä asemassa kuin opetus.

Ben-Davidin teoksen keskeisiä näkökohtia ovat muutokset korkeakoulujen ja valtioiden, professionaalisen ja yleisivistävän korkeakoulutuksen

sekä koulutuksen ja tutkimuksen välisissä suhteissa. Edelleen Ben-David kiinnittää huomiota korkeakoulujen politisoitumiseen ja niiden rooliin yhteiskunnallisen liikkuvuuden edistäjänä. Ehkä lukuun ottamatta kysymystä korkeakoulujen politisoitumisesta edellä luetellut teemat ovat yhä ajankohtaisia myös nykypäivän korkeakoulupoliittisessa keskustelussa. Teos on tyypillinen 1970-luvun ilmapiirin tuotos, jossa politisoitumisen merkitys opiskelijalevottomuuksiin kytkettynä saa ylikorostuneen painoarvon tämän hetken tilanteesta käsin katsottuna. Politisoitumiskeskustelun tilalle on ehkä tullut debatti korkeakoulujen ja korkeakoulutuksen markkinoinnista.

Ben-David kuvaa laajasti koulutuksen ja tutkimuksen tiiviiseen yhteyteen perustuneen saksalaisen yliopistomallin vaikutusta muiden korkeakoulujärjestelmien kehitykseen 1800-luvulla. Esikuvaksi 1950-luvulta eteenpäin nousee yhä selkeämmin yhdysvaltalainen malli, jossa Bachelor-tutkinto on yleisemmän tason opintoihin painottunut ja Master- sekä PhD-tutkinnot tieteellisesti orientoituneita. Yhdysvaltalaisen järjestelmän uudistamisvaiheessa mallia siis otettiin saksalaisesta yliopistouudistuksesta. Jäljempänä tarkemmin esiteltävästä Tony Becherin teoksesta *Academic Tribes and Territories - Intellectual Enquiry and the Cultures of Discipline* (1989) löytyy pohdintoja amerikkalaisen koulutusmallin vahvuuksista, joista keskeisimpinä pidetään alempien tutkintojen laajaa kirjoa ja toisaalta tieteellisesti painottunutta jatkokoulutusta sekä voimakasta tutkimusorientaatiota. Ne ovat selittäviä tekijöitä sille, miksi amerikkalaisen koulutusmallin voittokulku ei ole laantunut edes uudelle vuosituonnelle tultaessa.

Vielä tänäkin päivänä eri maiden korkeakoulujärjestelmistä voidaan tunnistaa Ben-Davidin kuvaamat, neljän keskeisen maan korkeakoulujärjestelmien historiasta periytyvät ominaispiirteet omine kulttuureineen. Korkeakoulupoliittista keskustelua ja politiikan muodostusta leimaavat ajoittain edelleen perinteiset kulttuuriset korostukset. Toisaalta korkeakoulupolitiikan muotoutumiseen vaikuttavat Ben-Davidin teoksessa vähemmälle huomiolle jäävä korkeakoulupolitiikan kansainvälistyminen ja jopa globalisaatio. Eri maiden korkeakoulujärjestelmät ja -filosofiat näyttävät lähentyvän toisiaan. Yhteiset kehityspiirteet, kuten korkeakoulutuksen massoituminen, kasvavat korkeakoulutusmarkkinat ja julkisesti rahoitettujen korkeakoulujen kaikkialla maailmassa

kohtaamat budjettileikkaukset ovat johtaneet samankaltaisiin seurannaisvaikutuksiin, kuten laadun, tehokkuuden ja tulosvastuullisuuden korostumiseen, asiakassuuntautuneisuuteen ja erilaisiin markkinaohjausmekanismeihin.

Euroopassa edellä kuvattu korkeakoulutuksen konvergenssi ilmenee erityisesti ns. Bologna-prosessissa, jonka tavoitteena on luoda eurooppalainen korkeakoulutusalue yhtenäistämällä tutkintorakennetta ja parantamalla opiskelijoiden liikkuvuuden edellytyksiä. Tämän odotetaan puolestaan lisäävän eurooppalaisen korkeakoulutuksen kilpailukykyä suhteessa voimakkaasti kansainvälisille koulutusmarkkinoille suuntautuneeseen yhdysvaltalaiseen korkeakoulutukseen.

CLARKIN KOLMIO KORKEAKOULUJÄRJESTELMÄN KUVAUKSEN PERUSMALLINA

Kenties tunnetuin korkeakoulututkimuksen teoksista on Burton R. Clarkin *The Higher Education System* (1983). Tämä Ben-Davidin ajattelusta vaikutteita saanut teos oli aikanaan ensimmäinen koko korkeakoulujärjestelmän rakenteita ja prosesseja käsittelevä systemaattinen, teoreettis-empiirinen yleisesitys. Teoksessa kuvataan, kuinka korkeakoulutusta organisoidaan ja hallinnoidaan. Korkeakoulujärjestelmää tarkastellaan organisaatioiden ja niiden välisen vuorovaikutuksen muodostamana kokonaisuutena. Vertaileva näkökulma on Clarkin tarkastelussa hyvin keskeinen ja niinpä hän tunnistaakin tarkastelunsa myötä eri maiden korkeakoulujärjestelmistä yhteisiä, yleisiä luokittelun mahdollistavia elementtejä.

Clark pyrkii ymmärtämään korkeakoulujärjestelmien toimintaa monitahoisesti kuvaamalla järjestelmien yksittäisiä organisaatioita sekä itse korkeakoulujärjestelmiä yksittäisten organisaatioiden ja organisaatioryhminä toimivien alajärjestelmien summana. Korkeakoulujärjestelmällä Clark tarkoittaa kokonaisuuksia, jotka sijoittuvat käsitteiden organisaatio ja yhteiskunta väliin. Korkeakoulujärjestelmän osia ja niiden välisiä suhteita Clark hahmottaa monina horisontaalisina ja vertikaalisina ulottuvuuksina. Osa näistä ulottuvuuksista kuvaa järjestelmässä havaittavia virallisen organisaation rakenteita, kuten organisaatioiden välisiä toimivaltasuhteita ja toimintatapoja. Epävirallisen organisaation ulottuvuudet

taas hahmottuvat korkeakoulujärjestelmää koskettavista arvoista, normeista ja uskomuksista käsin.

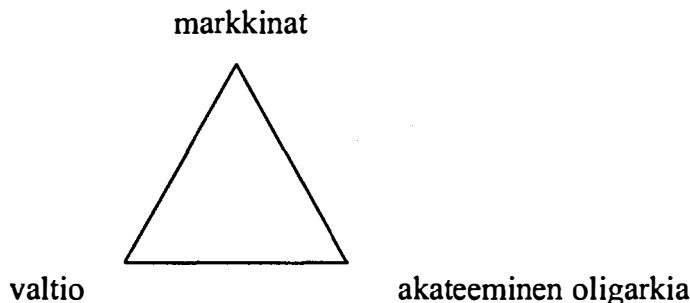
Clark nostaa teoksessaan esiin korkeakoulujärjestelmien kannalta tärkeän toimivallan käsitteen. Toimivaltaa voidaan jäsentää tasoista ja muodoista käsin. Toimivallan tasoina korkeakoulujärjestelmissä ovat laitos, tiedekunta, yliopisto ja multikampushallinto sekä julkishallinnolliset tasot, kuten alue- ja keskushallinto. Toimivallan muotoja taas ovat tieteenalakohtainen, tuotantoyksikkökohtainen ja järjestelmäkohtainen toimivalta. Clarkin ajattelun moniulotteisuutta kuvaa osuvasti se, että hän hahmottaa edellä mainituille yläkategorioille lukuisia alaluokitteluja. Esimerkiksi tieteenalakohtainen toimivalta jakautuu (weberiläisestä jaosta vaikutteita saaden) henkilökeskeiseen, kollegiaaliseen, kiltta-perusteiseen (kahden edellisen erityinen yhdistelmä) ja professionaaliseen toimivaltaan.

Clarkin teoksen lainatuimpia konstruktioita on kiistatta Clarkin kolmiona tunnettu korkeakoulujärjestelmän keskeisiä koordinoitavoimia kuvaava koordinoinnin kolmio. Clarkin mukaan kukin kolmion kärjistä kuvaa korkeakoulujärjestelmien kolmea ideaalityyppiä: valtiojärjestelmää, professionaalista järjestelmää sekä markkinajärjestelmää. Valtiojärjestelmän keskeisiä koordinoitavoimia ovat byrokraattiset ja poliittiset voimat, professionaalisisessa järjestelmässä taas henkilöekspertiisiin perustuva voima ja akateemisten kollegioiden ja akateemisten intressiryhmien voimat. Markkinajärjestelmän koordinoitavimien jäsenyyksen Clark lainasi

suoraan Charles E. Lindblomilta (1977) jakamalla korkeakoulujärjestelmiä ohjaavat markkinat kuluttajamarkkinoihin, työmarkkinoihin ja institutionaalisiin markkinoihin. Kolmiota on lainattu ennen kaikkea heuristisena apuvälineenä. Suomalaisessa korkeakoulututkimuksessa sitä on väitöskirjatyössään käyttänyt hyväksi mm. Seppo Hölttä (1995). Clark itse sijoitti eri maiden korkeakoulujärjestelmiä kolmion sisälle havainnollistaakseen niiden keskeisiä eroja perustuen niiden etäisyyteen toisistaan suhteessa kolmion kärkinä oleviin koordinoiviin voimiin.

Toinen Clarkin ajatuksiin perustuva jäsenitys on yksikön sisäisen toimivallan luonteeseen perustuva jako toisaalta tieteenalapohjaiseen akateemiseen elementtiin, jota edustavat esimerkiksi laitokset ja tiedekunnat, ja toisaalta byrokraattiseen elementtiin, joka koostuu lähinnä yliopistoyksikön sisäisestä virkamieshallinnosta. Näin muodostuvan kaksisuuntaisen matriisirakenteen perusteella voidaan tänä päivänäkin kuvata ongelmia, jotka liittyvät yliopistojen ohjaukseen. Samalla voidaan selittää niitä ristiriitoja, joita syntyy yliopiston sisäisessä hallinnossa tieteenalapohjaisen luottamushenkilöhallinnon ja byrokraattisen virkamieshallinnon törmäyskohdissa. Esimerkinä sovellustilanteesta voidaan mainita suomalaisessa yliopistokontekstissä vaikeaksi tulosohjaukseen liittyvien ristiriitojen havainnollistaminen manageristisen johtamisen ja akateemisiin arvoihin perustuvan johtamisen kohtaamisena yliopiston sisäisessä hallinnossa.

Clarkin korkeakoulujärjestelmiä tarkastelevan teoksen erityinen vahvuus on juuri sen syvyy-

Kuvio 1. Korkeakoulujärjestelmien koordinoinnin kolmio.

dessä ja monitahoisessa tarkastelussa. Teoksessa käytetty tapa jäsentää tutkimuskohdettaan käsitelmatriiseja hyödyntäen on poikkeuksellista ja ajattelua avartavaa. Korkeakoulujärjestelmän koordinoinnin kolmio sisältää itsessään korkeakoulututkimukselle ominaisen poikkitieteellisen tarkastelun, jonka kautta nousevat esiin monet eri yhteiskuntatieteiden lähestymistavat. Toisaalta tarkastelu olisi voinut paikka paikoin olla eksplisiittisempää ja visuaalisempaa. Kirja olisi voinut myös hyvin kaatua omaan laajuuteensa ja moniulotteisuuteensa. Niin ei kuitenkaan ole käynyt, vaan teos on edelleen kahdenkymmenen vuoden jälkeenkin omassa luokassaan korkeakoulujärjestelmien kompleksisen toiminnan jäsentämisessä.

KORKEAKOULUTUTKIMUKSEN MONITIE- TEISYYS

Kuten edellä on jo todettu, korkeakouluja on tutkittu monen eri tieteenalan näkökulmasta. Samanaikaisesti korkeakoulujärjestelmää koskevan teoksensa (Clark 1983) kanssa Clark (1984) kokosi teostaan välillisesti kommentoivan ja täydentävän toimitetun kirjan nimeltä *Perspectives on Higher Education, Eight Disciplinary and Comparative Views*. Kirjassa esitellään eri kirjoittajien toimesta kahdeksan erilaista näkökulmaa korkeakoulututkimukseen. Kirjoittajina on joukko tunnettuja korkeakoulututkimuksen edustajia, joiden artikkeleissa tulevat esiin seuraavat näkökulmat: 1) historiallinen näkökulma, 2) poliittinen näkökulma, 3) taloudellinen näkökulma, 4) organisaattorinen näkökulma, 5) korkeakoulujärjestelmän statusrakenteiden näkökulma, 6) kulttuurinäkökulma, 7) tieteen asemaan perustuva näkökulma ja 8) politiikka-analyysin näkökulma. Teoksen tavoitteeksi Clark mainitsee esipuheessaan eri näkökulmien vahvuuksien esiin nostamisen ja vertailun merkityksen korostamisen korkeakoulututkimuksen kannalta. Kirja loi Clarkin systeemikirjan kanssa tavallaan viitekehysten korkeakoulujärjestelmien tutkimukselle koko 1980-luvulle.

Esitellessään historiallista näkökulmaa Harold Perkin toteaa sen kohdistuvan muutokseen ja vakauteen. Historiallisen näkökulman kautta voidaan havainnollistaa muutoksen vaikutusta korkeakoulutukseen. Historiassa korkeakoulutusta tarkastellaan sosiaalisena rakenteena. Ajan mer-

kitys korostuu suhteessa muutoksiin ja vakauteen. Maurice Kogan tarkastelee Isoa-Britanniaa viitekehysnäkökulmaa käyttäen korkeakoulutuksen politiikkaa kolmella eri tasolla omassa artikkelissaan: 1) korkeakouluyksikkö poliittisena järjestelmänä, 2) korkeakouluyksiköiden ja valtion suhde ja 3) kansallinen korkeakoulupolitiikka. Korkeakoulutuksen poliittisen tutkimuksen tulevaisuuden kohteina Kogan mainitsee ensinnäkin yksikön sisäisen vallanjaon muutokset ulkoisten paineiden vaikutuksesta. Korkeakouluyksiköiden ja valtion suhde resurssien ja legitimaation näkökulmasta on myös ajankohtainen tutkimuksen kohde. Samoin korkeakoulutusta eri tasoilla koskevan päätöksenteon toimeenpano ja sen vaikutusten tutkimus ovat tulevaisuudessa tärkeä tutkimusalue.

Gareth Williamsin mukaan korkeakoulutuksen makrotaloudellinen tutkimus menetti 1970-luvulla keskeisen selitysmallinsa, kun inhimillisen pääoman teoria alkoi menettää selitysarvoaan. Mikrotalouden tasolla korkeakouluyksiköiden toimintaa voidaan tutkia lähtemällä liikkeelle niiden rahoituksen lähteistä. Tämä alue on julkisen rahoituksen supistumisen myötä noussut keskeiseen asemaan suomalaisessakin korkeakouluorganisaatioiden tutkimuksessa. Omassa artikkelissaan Clark esittää tavallaan yhteenvedon edellä esitellystä korkeakoulujärjestelmää koskevasta teoksestaan kirjoittaessaan organisatorisesta näkökulmasta korkeakoulututkimukseen. Korkeakoulujärjestelmän erityisluonne korostuu organisaatiotutkimuksessa, joka korostaa tiedon erityistä merkitystä toiminnan perustana.

Yhtenä näkökulmana korkeakoulutukseen Martin Trow tarkastelee korkeakoulutusta erilaisia statuskerrostumia sisältävänä. Korkeakoulutuksen kerrostuneisuudella voidaan viitata korkeakoulutuksen sektoreiden kerrostuneisuuteen, yksiköiden muodostamiin kerrostumiin sektoreiden sisällä tai yksiköiden, kuten laitosten, kerrostumiin korkeakouluyksikön sisällä. Käytännön esimerkkinä suomalaisesta todellisuudesta voitaisiin mainita korkeakoululaitoksen jakautuminen yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen muodostamiin kahteen kerrostumaan. Trow vertailee ammattikorkeakouluja ja yliopistoja toisiinsa niiden statusasemaan perustuen. Yliopistojen vapaus korkeimman opetuksen ja tutkimuksen ohjaukseen suojaa niitä ammattikorkeakouluja paremmin julkisen vallan ohjaavalta puuttumiselta toimintaansa.

Omassa artikkelissaan Clarkin teokseen Tony Becher esittelee tutkimusasetelmaansa ja alustavia tuloksia myöhemmin julkaisemastaan kirjasta. Artikkelissaan Becher esittelee korkeakoulutukseen kohdistunutta akateemista tutkimusta ryhmitellen sen kolmeen ryhmään: 1) yksikkökeskeiset tutkimukset, 2) muutokuvat toimijoista ja heidän rooleistaan ja 3) tutkimukset tieteellisistä areenoista. Simon Schwartzman tarkastelee artikkelissaan tieteen ja korkeakoulutuksen keskinäistä suhdetta. Erilaisten korkeakoulujärjestelmien vertailun perusteella hän päätyy siihen, että tieteellä on korkeakoulujärjestelmälle suurempi merkitys kuin korkeakoulujärjestelmällä tieteelle. Muutoksia tieteellisen toiminnan ja korkeakoulutuksen suhteessa Schwartzman tarkastelee esimerkkinään Latalaisessa Amerikassa tapahtunut kehitys.

Paljon käytetty näkökulma korkeakoulututkimukseen on myös politiikka-analyysi, jonka soveltamista tarkastelee Ladislav Cerych. Korkeakoulutuksen voimakas kasvu ja monimutkaistuminen ovat johtaneet yhdessä resurssien niukkenemisen kanssa moniin uudistuspyrkimykseen eri maiden korkeakoululaitoksissa. Cerych käyttää artikkelissaan aineistona yhdeksää eri maissa käynnistettyä korkeakoululaitoksen uudistusprosessia. Hänen näkökulmansa on uudistusten toimeenpanossa eli implementaatiossa, koska korkeakoulujärjestelmän säännötön monimutkaisuus, monet autonomiset toimijat ja auktoriteetin hajautuminen läpi rakenteiden eri muodoissa ja tyyppinä tekevät korkeakoulureformien toimeenpanosta erityisen ongelmallisia. Reformien jäsentämiseksi Cerych luo moniulotteisen typologian, jossa muutoksen ulottuvuuksina korkeakoulujärjestelmissä ovat sen syvyys, leveys ja taso.

Yhteenvedona kirjaan kootuista tutkimusnäkökulmista Clark tiivistää kolme laajaa teemaa, joista ensimmäisestä hän käyttää nimitystä korkeakoulutuksen poliittinen taloustiede. Poliittisen taloustieteen näkökulman hän liittää korkeakoulujärjestelmissä tapahtuviin muutoksiin valtion ja markkinoiden välisissä suhteissa. Yksikkö ja kulttuuri-nimellä kutsumassaan teemassa vahvistavat toisiaan kulttuurin ja rakenteiden tutkimus. Kolmatta teemaa Clark kutsuu nimellä tieteen valtakunta, jossa korostuvat muutospaineet tieteen ja korkeakoulutuksen välisessä suhteessa.

Toimitetut teokset kärsivät usein hajanaisuudesta, mutta Clarkin toimittamat korkeakou-

lututkimuksen näkökulmat nivoutuvat loppuyhteenvedon kautta toisiinsa ja muodostavat yhtenäisen kokonaisuuden, jossa myös kirjoittajien tarkastelutapoja yhdistävät näkökulman liittäminen empiirisiin kohteisiin ja vertailevan tutkimusotteen hyväksi käyttäminen.

KORKEAKOULU JÄRJESTELMÄN OSANA JA OSAJÄRJESTELMÄNÄ

Clarkin toimittamassa teoksessa erilaisia teoreettisia näkökulmia havainnollistetaan korostamalla vertailun merkitystä eri maista ja maanosista olevilla empiirisillä esimerkeillä. Yhden korkeakoulujärjestelmän tasolla korkeakouluyksikköä ja sen ympäristöä, korkeakoulujärjestelmää, ovat tarkastelleet Tony Becher ja Maurice Kogan teoksessaan *Process and Structure in Higher Education* vuodelta 1992. Teos keskittyy brittiläisen 1990-luvun korkeakoulujärjestelmän sisäisen perusrakenteen kuvaamiseen sekä sen toiminnan, luonteen ja sisäisen logiikan ymmärtämiseen. Vaikka kirjassa tarkastellaan brittiläistä korkeakoulujärjestelmää, on sillä merkitystä kokonaisuutena muidenkin maiden korkeakoulutuksen sisäisten rakenteiden ja järjestelmien lähestymiseen.

Becherin ja Koganin perussanoma liittyy juuri mainittuun korkeakoulujärjestelmän ja korkeakouluyksikön sisäisen rakenteen tuntemiseen ja tunnistamiseen. Korkeakouluyksikön sisäisen rakenteen ja korkeakoulujärjestelmän analysoimiseksi Becher ja Kogan ovat kehittäneet kaksikulotteisen mallin, jossa he erottelevat muodot ja tasot. He tarkastelevat lähemmin muotojen ja tasojen sekä niiden eri osatekijöiden välisiä keskinäisiä horisontaalisia ja vertikaalisia vuorovaikutussuhteita. Muodot ryhmitellään normatiivisiksi ja operationaalisisiksi, jotka kumpikin jaetaan edelleen ulkoihin ja sisäisiin muotoihin. Tasoja puolestaan on neljä: 1) yksilö, 2) perusyksikkö, 3) korkeakouluyksikkö ja 4) keskushallinto. Samoja ihmisiä toimii eri tasoilla edustaen kulloinkin jotakin neljästä edellä mainitusta tasosta.

Mallissa normatiivisen muodon ulkoiset osaelementit liittyvät eri tasoilla (ks. lähemmin Becher - Kogan 1992, 18) ammatillisiin normeihin sekä yhteiskunnallisiin, taloudellisiin ja kulttuurisiin arvoihin ja odotuksiin, niihin vastaamiseen ja niiden ylläpitämiseen. Sisäisiä normatiivisen muodon osatekijöitä ovat rooli-odotukset, ver-

taisryhmien arvojen ylläpitäminen, akateeminen sääntely sekä laadun, standardien, relevanssin ja vaikuttavuuden valvonta ja ylläpitäminen. Operationaalinen muoto sisältää eri tasojen käytännön tehtävät järjestelmässä eli sen, mitä ihmiset tosiasiallisesti tekevät tai mitä heidän odotetaan tekevän. Suomalaisesta korkeakoulujärjestelmästä - niin yliopistoista kuin ammattikorkeakouluista löytyvät Becherin ja Koganin kuvaamat eri tasot. Sen sijaan brittijärjestelmästä poiketen normatiivisia osatekijöitä Suomessa edustavat perinteisesti juridinen ja hallinnollinen sääntely. Korkeakoululainsäädännössä määritellään yleiset kehukset korkeakouluyksiköiden kehittämiseksi ja myös niiden suhteille ympäristöönsä.

Tässä artikkelissa kuvaamme lähemmin korkeakouluyksikkötasoa. Korkeakoulututkimuksessa käytetään englannin kielessä ilmausta "institution" korkeakouluyksiköstä puhuttaessa. Suomen kielessä instituutio -sanana käyttö aiheuttaa kuitenkin sekaannusta, joten käytämme sanaa korkeakouluyksikkö. Korkeakouluyksikön taso on se, jolta yksikköä johdetaan. Se edustaa juridista yksikköä, jonka kautta korkeakoulu muodollisesti toimii ja on olemassa. Korkeakouluyksikkö yhdistää yksilöitä ja perusyksiköitä toisiinsa, ja se on siten tavallaan sisältä päin tarkasteltuna koko yksikköä organisatorisesti koossapitävä voima. Koko korkeakouluyksikön olemassaolo riippuu siitä, missä määrin sillä on havaittavissa olevia normeja, tekeekö se näkyviä ja ympäristön arvojen kanssa yhteensopivia asioita, sekä onko sillä valtaa tehdä normatiivisen ja operationaalisen muodon piiriin sisältyviä tehtäviä esimerkiksi suhteessa perusyksikkö- ja yksilötasoon.

Ison-Britannian korkeakoulujärjestelmässä yhteiskunnalliset, taloudelliset ja kulttuuriset arvot siis edustavat ulkoisia normeja, jotka korkeakouluyksikön oletetaan tuntevan. Korkeakoulun sisäiset normit liittyvät akateemisen sääntelyn ylläpitämiseen. Normatiiviseen muotoon kuuluu valtion vaatimuksiin vastaaminen, kun valtio tekee korkeakoulua ja sen yksiköitä koskevia päätöksiä. Tästä yhtenä dramaattisimpana esimerkkinä oli Britannian binäärijärjestelmän (yliopistot ja ammattikorkeakoulut rinnakkain) synnyttäminen. Korkeakoulutuksen tarkoitus määrättiin ja säädettiin korkeakouluyksiköiden ulkopuolelta eli se edusti vahvaa valtion interventiotä yksikköihin nähden. Operationaalisen muodon ulkoisia osatekijöitä ovat yhteiskunnalliset, taloudelliset ja kulttuuriset tarpeet. Sisäisiä tehtäviä puolestaan

ovat korkeakoulun ylläpitäminen, suunnittelu ja toimintapolitiikan täytäntöönpano. Sisäisen toimintapiirin ytimen muodostavat toiminta ja vuorovaikutus valtion ja perusyksiköiden kanssa. Keskeinen korkeakouluyksikön tehtävä on valtion sille osoittamien budjettivarojen allokointi edelleen perusyksiköille.

KORKEAKOULUORGANISAATIO JA SEN JOHTAMINEN

Korkeakoulujen on oltava responsiivisia ympäristölleen, jotta ne voivat säilyä (Pfeffer - Salancik 1978). Eri korkeakouluilla ympäristöt vaihtelevat vakaasta epävakaiseen. Samaten yksiköiden toiminta voi olla hyvin erikoistunutta ja eriytyntä. Siksi korkeakouluille soveltuvat hallinnon ja johtamisen järjestelmätkin vaihtelevat. Tätä mieltä on Robert Birnbaum vuonna 1991 julkaisemassaan teoksessa *How Colleges Work, The Cybernetics of Academic Organization and Leadership*.

Liikemaailman johtaminen ei Birnbaumin (1991) mukaan sovellu yliopistoihin niiden organisatoristen erityispiirteiden vuoksi. Tällaisina erityispiirteinä Birnbaum mainitsee mm. matalan organisaatiohierarkian, rakenteen löyhäisyyden, tavoitteiden moniulotteisuuden ja vaikean mitattavuuden, osallistuvan demokration päätöksenteossa ja johtajien epämääräisen aseman sekä professionaalisen ja hallinnollisen johtajuuden ristiriidat. Kuitenkin OECD:n (2002) mukaan korkeakoulujen hallinnossa keskeisiä nykysuuntauksia ovat business -tyyppiset johtamistavat ja -menettelyt sekä akateemisen henkilöstön ja opiskelijoiden aseman heikentyminen korkeakoulujen hallinnossa. Lisäksi keskushallinnon asemaa on pyritty vahvistamaan, demokraattisia hallintoelimiä on täydennetty tai korvattu kokonaan yksikön ulkopuolisilla asianosaisilla. OECD arvioi ammattikorkeakouluja koskevassa maaraportissaan Suomessa olevan havaittavissa edellä lueteltuja kehityslinjoja myös ammattikorkeakouluissa. Niissä ulkoisista asianosaisista koostuva hallinto ei OECD:n mukaan välttämättä aina ole edistänyt yksikön kannalta tärkeitä asioita, vaan intressit ovat olleet muualla.

Birnbaumilla on teoksensa mottona sarkastinen pohdinta väitteistä amerikkalaisten yliopistojen tehokkuudesta ja huonosta johtamisesta. Hän heittää tarkastelunsa pohjaksi kysymyksen,

johtuuko yliopistojen tehokkuus siitä, että niiden sanotaan olevan huonosti johdettuja, vai ovatko ne tehokkaita huolimatta siitä, että ovat huonosti johdettuja. Hänen mukaansa korkeakoulu on avoin järjestelmä ja sen eri alajärjestelmien yhteys toisiinsa on joko löyhää tai kiinteää. Käsitteellisesti kyse on siitä, kuinka paljon eri alajärjestelmillä on keskinäisiä yhteisiä tekijöitä ja kuinka tärkeitä yhteiset tekijät ovat alajärjestelmälle. Löyhäsidonnaisuus merkitsee yksinkertaista toimintaprosessin valvonnan puuttumista ja alayksiköiden suhteellisen vahvaa itsenäisyyttä. Kiinteäsidonnaisuus tukee organisaatiota kommunikoinnissa, ennustettavuudessa, prosessin valvonnassa ja tavoitteiden saavuttamisessa. Korkeakoulun sisäinen toiminta riippuu siten olennaisesti eri alajärjestelmien kytkentöjen yksityiskohdista.

Kirjassaan Birnbaum kuvaa kollegiaalisesti, byrokraattisesti, anarkistisesti ja poliittisesti johdettuja kuvitteellisia korkeakouluyksiköitä. Mikään niistä ei siis todellisuudessa esiinny puhtaassa muodossa sellaisenaan, vaan jokaisessa organisaatiossa on eri malleista eri piirteitä. Kusakin mallissa korkeakoulun alajärjestelmissä toimivien yksilöiden keskinäinen vuorovaikutus ja alajärjestelmien reagointi jatkuvasti muuttuvaan ympäristöön vaihtelee.

Kollegiaalisesti johdetussa yksikössä yksilöiden keskinäinen vuorovaikutus ei ole muodollista vaan tasa-arvoista ja demokraattista. Yksilöt ovat keskenään jatkuvassa vuorovaikutuksessa, joka perustuu heidän keskinäiseen puoleensavetävyYTEEN, yksimielisyyteen arvoista ja vastavuoroisuuteen. Byrokraattinen johtaminen edustaa rationalisoitua rakennetta ja päätöksentekoa. Yksilöiden keskinäinen kommunikaatio tapahtuu työroolissa, ts. institutionaalisenä minänä. Organisaatorakenteella on suuri vaikutus siihen, ovatko alayksiköt kiinteässä vai löyhässä vuorovaikutuksessa ja miten ne vaikuttavat toinen toisiinsa. Poliittisesti johdetussa korkeakoulussa yhtenäisyyttä estävät eri ryhmien erilaiset intressit. Eri ryhmien keskinäisriippuvuuksien vuoksi vallankäyttö ja politiikka ovat mahdollisia. Valta jakautuu useammille eri tahoille. Anarkistisessa järjestelmässä tiedeyhteisön jäsenet tietävät itse mitä tekevät, mutta ulkopuoliset eivät saa selvää kuvaa siitä. Korkeakoulussa vallitsee sisäisesti löyhä sidonnaisuus ja se on tavallaan vastaus kompleksiseen ja ristiriitaisten tarpeiden ympäristöön.

Omana ideaalinaan Birnbaum päätyy kyberneettiseen johtamismalliin, jossa ohjaus tapahtuu itsesäätelynä ja itsekorjaavasti black box -logiikalla. Organisaatio tai jokin sen alajärjestelmä reagoi ympäristöstä tulleseeseen palautteeseen ilman erityistä asiaa koskevaa ylhäältä tulevaa päätöstä, yksikkö toimii siis autonomisesti. Jos toivottu muutos saadaan aikaan tilanteeseen ollaan tyytyväisiä. Huomiota ei kiinnitetä siihen, mikä muutoksen sai aikaan, vaan siihen, tapahtuiko tavoiteltu muutos. Syyt ja seuraukset itsesäätelytoimista ovat siten ikään kuin tuntemattomia, jäävät autonomisesti toimivaan black boxiin. Reagointi ympäristön palautteeseen perustuu ensi sijassa aikaisempaan kokemukseen. Kyberneettisessä järjestelmässä korkeakouluyksikköä johdetaan tiettyjen palaute-mekanismien kautta. Monimutkaista ympäristöä pyritään hallitsemaan hajottamalla monimutkaisuutta eri alajärjestelminä hallittaviksi. Johtajan tehtävänä on pitää yksikkö tasapainossa suhteessa ympäristöönsä. Tehtävä on vaativa, koska organisaatiot ja niiden ympäristö muuttuvat jatkuvasti. Siten koko korkeakouluyksikön johtajan tulisi tukea organisaation alayksiköiden johtajien toimintaa. Kaiken kaikkiaan Birnbaum onnistuu vakuuttavasti tuomaan esiin korkeakouluorganisaation poikkeavat ominaisuudet ja niistä johtuvat johtamisen ongelmat.

KOHTI INNOVATIIVISTA YLIOPISTOA

Burton Clarkin asema korkeakoulututkimuksen Grand Old Man -hahmona on kiistaton. Sitä ei ole syytä erikseen vahvistaa, mutta olemme ottaneet tarkasteluun mukaan vielä kolmannen Clarkin teoksen. Syy on kirjan ajankohtaisuudessa ja kiinnostavuudessa. Vuonna 1998 ilmestyneessä tutkimuksessaan *Creating Entrepreneurial Universities: Organizational Pathways of Transformation* Clark käsittelee case-tapausten avulla viiden eurooppalaisen yliopiston muutosprosessia kohti innovatiivisia toimintatapoja. Clark valitsi tutkimukseensa Warwickin, Twenten, Strathclyden ja Joensuun yliopistot sekä Chalmersin teknillisen korkeakoulun. Valinnan perusteena oli pienten ja sijainniltaan vähän syrjäisten yliopistojen vahva halu vahvistaa asemaansa, vakauttaa talouttaan ja tehostaa tutkimustoimintaansa oman maansa korkeakoulujärjestelmän sisällä (Clark 1996, 52). Vuosina 1994-1996 kerätty

tutkimusaineisto koostui haastatteluista, dokumenttimateriaalista ja osallistuvan havainnoinnin tuloksista. Aineistonsa perusteella Clark tiivisti innovatiivisten yliopistojen muutosprosessin keskeisimmät peruselementit viiteen avainkäsitteeseen: vahvistunut ohjauksen ydin, laajentuva kehittämisen reuna-alue, monipuolistunut rahoituspohja, stimuloitu akateeminen ydinalue ja yhtenäinen yrityskulttuuri.

Clark siis etsii Birnbaumin tapaan määritteitä sille, miten yliopistoa johdetaan. Birnbaum tarkastelee asiaa nimenomaan johtajan roolin ja siihen vaikuttavien tekijöiden kautta. Clark taas korkeakoulujärjestelmän tuntijalle ominaisella tavalla erittelee muutoksia korkeakoulun kaikkien toimijoiden kautta painottaen erityisesti muutoksia korkeakoulujen akateemisissa toiminnoissa. Innovatiivisille, yrittäjämäisille, korkeakouluille tärkeitä ominaisuuksia ovat nopeus, joustavuus, ja kyky reagoida muuttuviin vaatimuksiin. Tällöin organisaation ohjauksen ytimen vahvistaminen on Clarkin mukaan välttämätöntä. Organisaation ohjauksen vahvistamisen muodot voivat vaihdella keskittämisestä hajauttamiseen, mutta keskeistä on sovittaa yhteen mahdollisimman joustavalla ja toimivalla tavalla uudet manageristiset johtamisen arvot ja perinteiset akateemiset arvot.

Yliopistojen ja korkeakoulujen yhteistyö paikallisten yritysten ja julkisten organisaatioiden kanssa on lisääntynyt viime vuosina. Innovatiiviset yliopistot pyrkivät ylittämään perinteisiä rajoja ja luomaan kontakteja elinkeinoelämään. Ne toimivat Clarkin käsitteitä käyttäen laajentuvalla kehittämisen reuna-alueella. Tätä toimintaa edistääkseen kohteena olevat yliopistot perustivat monialaisia ja projektiorientoituneita tutkimuskeskuksia, joiden tehtäviin kuului teknologiansiirto, yritys yhteistyö ja täydennyskoulutus. Näihin tehtäviin kytkeytyi myös rahoituksen hankinta. Suomalaisissa yliopistoissa yhteistyötä paikallisen elinkeinoelämän kanssa ovat toteuttaneet ensimmäisinä yliopistojen erillislaitokset ja täydennyskoulutuskeskukset. Viime vuosina, yliopistojen ydintehtävien - opetuksen ja tutkimuksen - rinnalle on noussut ns. yliopistojen kolmas tehtävä eli alueelliseen kehitykseen osallistuminen. Alueellisen kehittämisen vastuuta painotetaan voimakkaasti myös suomalaisten ammattikorkeakoulujen toiminnassa. Tavoitteena on, että yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen eri yksiköiden tulisi olla entistä kiinteämmin yritysten ja julkisyhteisöjen kehityslaboratoriona sekä

uuden taitotiedon ja teknologian siirtäjinä.

Myös korkeakoulujen ulkoisen rahoituksen merkitys on kasvanut voimakkaasti 1990-luvulta lähtien. Clarkin (1998, 6-7; 1996, 57) mukaan monipuolinen rahoituspohja on tunnusomainen innovatiivisille yliopistoille. Ne pyrkivät löytämään uudenlaisia rahoituslähteitä perinteisen valtion rahoituksen lisäksi. Rahoitusta hankitaan yrityksiltä, paikallishallinnon organisaatioilta, yhdistyksiltä sekä tuloina palvelutoiminnasta, opiskelijamaksuista ja alumnien rahojen keruusta.

Akateemisella ydinalueella Clark viittaa perinteisten akateemisten tieteenalojen ympärille muodostuneisiin laitoksiin, joiden toiminnan perusmuotoina ovat opetus ja tutkimus. Keskeinen kysymys on, kuinka muutokseen suhtaudutaan tällä alueella, ja kuinka kehittämisen reuna-alue saadaan toimimaan jatkuvassa vuorovaikutuksessa akateemisen ydinalueen kanssa. Innovatiivinen yliopisto pyrkii luomaan yhteyksiä ympäröivään yhteiskuntaan myös opetuksessa ja tutkimuksessa sekä etsimään tälle toiminnalle uudenlaisia rahoituslähteitä. Clarkin tutkimuksessa yliopistot vahvistivat akateemista ydinaluettaan kehittämällä monialaisia koulutusohjelmia sekä koko yliopiston kattavia tutkijakouluja ja stipendirahastoja.

Kulttuurin ja uskomusten tasolla pohjan innovatiiviselle yliopistolle luo yhtenäinen innovatiivinen toimintakulttuuri. Yhtenäinen kulttuuri kytkeytyy hallinnon vahvistamiseen, rahoituspohjan laajentamiseen, laajentuvaan kehittämisaalueeseen sekä akateemisen ydinalueen stimulointiin. Olennaista on, kuinka organisaation työ kulttuuri on orientoitunut muutokseen, koska yhtenäinen kulttuuri on tärkeä ehto organisaation muutosprosessille.

AKATEEMISET KULTTUURIT

Tutkittaessa yliopistojen johtamista Clarkin innovatiivisten yliopistojen tarkastelu siirsi painopisteen organisaation johtamisesta akateemisten toimintojen muutoksiin. Tony Becherin kattava tutkimus *Academic Tribes and Territories: Intellectual Enquiry and the Cultures of Discipline* (1989) kuvaa nimenomaan akateemisten tieteenalojen ja niihin liittyvien sosiaalisten kulttuurien ominaispiirteitä, pyrkii luokittelemaan näitä piirteitä johdonmukaisella tavalla sekä tarkas-

telemaan niiden vaikutusta toisiinsa. Becherin käsitteistöä on hyödynnetty myös viimeaikoina suomalaisissa korkeakoulututkimuksen piirissä tehdyissä väitöskirjoissa (Ks. tarkemmin Kekäle 1997 ja Ylijoki 1998). Tarkastelussaan Becher keskittyy muutamaan kysymyskategoriaan, joita ovat tieteenalojen ominaispiirteet ja epistemologiset kysymykset, urapolut, maineeseen ja palkintoihin liittyvät kysymykset, akateemiset toimintamuodot sekä akateemisten toimijoiden arvojärjestelmät.

Tieteen kognitiiviset komponentit eli tieteenalat ja niiden sisäiset erityisalat voidaan luokitella kahdella ulottuvuudella: Ensinnäkin ne voivat olla kovia tai pehmeitä ja toiseksi puhtaita tai sovellettuja. Yhteisölliset elementit eli tieteenalayhteisöt ja -verkostot puolestaan voivat olla kaupunkimaisia tai maaseutumaisia kulttuureja. Kaupunkimaisen kulttuurin ominaisuuksia ovat kapea tutkimusalue selkeine tutkimusongelmineen, nopeasti saatavien tulosten etsiminen sekä kova keskinäinen kilpailu ja toisaalta tiimiyö. Maaseutumaisen kulttuurin tutkimusalue on laaja ja sen tutkimuskysymykset vaikeasti määriteltäviä, tutkijoiden välillä vallitsee työkäo tutkimuskysymysten pohjalta ja tutkijoiden työskentelytapa korostaa yksin tekemistä. Tieteenalayhteisöt voivat lisäksi olla kiinteitä tai löyhiä. Verkostoissa eroa kiinteyden tai löyhyyden välillä ei määritelmällisesti voi olla, sillä verkostot ovat yleensä ainakin jossain määrin yhtä aikaa sekä löyhiä että kiinteitä (mm. tutkimuskiinnostusten suhteen verkostot ovat homogeenisia, koherentteja). Tieteen kognitiivisen ja sosiaalisen elementin välillä on siten jaottelun suhteen huomattava asymmetria.

Kovalla ja puhtaalla tieteellä on selkeät rajat, ongelma-alueet ovat suhteellisen kapeita ja tutkimus keskittyy kvantitatiivisiin kysymyksiin. Kovalle ja puhtaalle tieteelle on ominaista selkeä teoreettinen rakenne kausaliteetteineen, universaaleine lakeineen ja yleistettävine johtopäätöksineen ja se on luonteeltaan kumulatiivista. Pehmeällä ja puhtaalla tieteellä on vastakkaisia ominaisuuksia: epäselvät rajat, epäselvä teoriarakenne, laaja ja väljä ongelmakenttä sekä kvantitatiivinen ja partikularistinen tutkimusote. Kovat tutkimusalat keskittyvät pehmeitä aloja harvempiin tutkimuskohteisiin ja selitysmalleihin ja käytettävissä olevat metodit määrittelevät enemmän tutkimuskohteita. Pehmeillä aloilla vuorostaan tutkimuskohteet määrittelevät enemmän meto-

deita. Puhtaat tieteenalat puolestaan ovat itseään televämpiä kuin sovelletut tieteenalat, joihin tieteen ulkopuoliset paineet vaikuttavat enemmän.

Kiinteissä tiedekulttuureissa tutkimuksen kontrolli ja yhteisön arvot ovat tiukempia, löyhissä kulttuureissa heikompia. Kaupunkimaiset kulttuurit ovat keskittyneitä suhteellisen kapeille alueille ja harvojen tutkimuskysymysten pariin ja suosivat artikkelijulkaisuun painottuvaa lyhytjännitteisempää tutkimusta. Maaseutumaiset kulttuurit levittäytyvät laajoille tutkimusalueille, tutkimusprojektit ovat hidastempoisia ja tulokset julkaitaan usein monografioina. Tieteenalojen piirteillä on vaikutusta niiden väliseen nokkimisjärjestykseen. Kiinteillä kulttuureilla on löyhiä tiedekulttuureja parempi mahdollisuus edistää kollektiivisesti tieteenalansa etua. Yksittäisten erikoisalojen osalta hierarkiassa korkeimmalla ovat kovot, puhtaat ja urbaanit tieteet eli sellaiset, jotka ovat teoreettisia, kvantitatiivisia ja selkeäräjäisiä. Eriyisesti vähemmän arvostetut tieteenalat ovat ajoittain pyrkineet lisäämään omaa houkuttelevuuttaan ja statustaan lisäämällä kovuutta ja kohentamalla tiedekulttuurin kiinteyttä.

Korkeakoulumaailman ja sen toimintaympäristön muutokset viimeisen vuosikymmenen mitaan ovat vaikuttaneet myös akateemiseen professioon, tieteenaloihin ja niiden kulttuureihin. Becherin kirjan uudistetussa toisessa laitoksessa Becher ja Paul Trowler (2001) mm. kuvaavat globalisaation, korkeakoulutuksen massoittumisen ja kaupallistumisen sekä valtion roolin muutoksen ja uusien tiedontuotantomallien vaikutuksia akateemisiin tieteenaloihin. Muutoksista huolimatta he päätyvät analyysiin, jonka mukaan akateemiset kulttuurit ja tieteenalat ovat edelleen merkittäviä korkeakoulutusta ja korkeakoulujen toimintaa selittäviä tekijöitä.

Korkeakoulutuksen viimeaikaisesta kehityksestä on esitetty myös päinvastaisia huomioita. Korkeakoulutuksen kaupallistumisen, markkinaohjauksen lisäämisen ja managerististen johtamisjärjestelmien on sanottu vähentävän akateemisten professioiden merkitystä. Korkeakoulujen on sanottu muuttuneen valtiojohtoisista mutta sisäisen autonomisista yksiköistä keskusjohtoisiksi liikeyrityksen kaltaisiksi yksiköiksi, joissa kaikki alayksiköt toteuttavat yhteistä yritysfilosofiaa ja joissa perinteisillä tiedekunnilla ja akateemisilla viranhaltijoilla on entistä vähemmän valtaa. Kaikesta huolimatta Becherin kuva-

mat tieteenalojen ja -tekijöiden "arkkityypit" ovat vielä selkeästi tunnistettavissa korkeakoulujen käytävillä.

Tieteenalayhteisöt verkostoituvat voimakkaasti niin kansallisesti kuin kansallisvaltioiden rajojen yli. Manuel Castellsin (2000) kuvaaman verkostoituneen yhteiskunnan kaikki keskeiset toiminnot tapahtuvat ylikansallisissa yhteistyöverkostoissa eikä uuden tiedon tuottaminen ole tässä suhteessa suinkaan poikkeus. Tietoyhteiskunnan selviytyminen ja kilpailukyky ovat päinvastoin riippuvaisia tieteen ja tiedontuotannon kansainvälistymisestä, joka rakentuu ensisijaisesti tieteenalojen ja akateemisten toimijoiden keskinäiselle verkostoitumiselle.

KORKEAKOULUTUTKIMUKSEN TULEVAISUUS

Edellä olemme esittäneet kirjallisuuden tukevana yleiskatsauksen korkeakoulututkimuksen kohteena olevaan korkeakoulujärjestelmään ja korkeakouluyksikköön. Korkeakoulututkimuksen alueella vertailevalla tutkimusotteella on ollut keskeinen merkitys, koska kansalliset rajat ylittävä tarkastelu luo paremmat edellytykset tehdä arvioita korkeakoulujen monimutkaisen ympäristön muutoksista. Vertailun avulla on mahdollista erottaa kansallisia vaikutuksia yleismaailmallisista trendeistä. Siten voidaan löytää kansallisia erityispiirteitä, jotka muuten eivät nousisi selkeästi esiin. Korkeakoulututkimus tarjoaa soveltamiskohteen monien tieteenalojen käsitteille ja teorioille. Tutkimusalueen hajanaisuus johtuukin varmaan osaltaan tästä. Korkeakoulututkimuksen alueella ikään kuin piipahdetaan eri tieteenalojen piiristä ja siirrytään tutkimuskohteen vaihtumisen myötä taas pois sen parista. Tämä on ollut omiaan vaikuttamaan tutkimustradition tietynlaiseen kehittymättömyyteen.

Hallinnontutkimukselle korkeakoulututkimus tarjoaa monenlaisia mahdollisuuksia. Edellä jo viittasimme vertailevaan tutkimukseen. Suomalaisen korkeakoulujärjestelmän historiallista kehitystä on tutkittu melko perusteellisesti. Mutta esimerkiksi 1990-luvun alussa luodun ammattikorkeakoulujärjestelmän rahoituksen, johtamisen ja hallinnon käytännöt ovat parhaillaan Suomessa vasta saamassa muotoaan, jolloin soveltavalla korkeakoulututkimuksella on selkeä sosiaalinen tilaus. Korkeakoulututkimuksen piirissä tulisi tar-

kastella talouden sekä poliittisen ja hallinnollisen ohjauksen kysymyksiä niin koko järjestelmän kuin yksittäisen korkeakoulunkin näkökulmasta. Sen sijaan yksittäisen korkeakoulun tasolla riittää tutkittavaa organisaatioiden muuttumisen, kehittymisen ja laajentumisen näkökulmasta. Korkeakoulukohtaiset hallinnon ja johtamiskäytäntöjen muutosanalyysit puuttuvat monesti yliopistojen perustamista ja kehitystä tarkastelevista historiikkeista eikä niitä pidemmällä aikavälillä ole muisakaan yhteyksissä tutkittu.

Organisaatiotutkimus tarjoaa mahdollisuuksia sekä korkeakouluorganisaatioiden että niiden ympäristön ja näiden välisen suhteen tutkimukselle. Tutkimusta kaivattaisiin esimerkiksi koskien korkeakoulujen kykyä vastata niin kansainvälisiin, valtakunnallisiin kuin alueellisiin muutoksiin ja kehittämisspaineisiin. Suomen binäärijärjestelmä tarjoaa mahdollisuuden verrata myös yliopistoja ja ammattikorkeakouluja toisiinsa tai rajata jomankumman organisaatio- ja koulutusmuodon tutkimuskohteeksi. Yksittäisten korkeakouluyksiköiden sisällä hallinnontutkimuksella on paljon soveltamisalueita johtamisen, muiden hallintoprosessien, organisaatiokulttuurien ja -rakenteiden analysoinnissa ja kehittämisessä. Tutkimusaiheita siis löytyy riittävästi ja samaa sopii toivoa myös resurssien ja tutkijoiden kiinnostuksen suhteen.

VIITE

¹ Korkeakoulututkimuksen tiedonlähteitä löytyy osoitteesta <http://www.uta.fi/finhert/muu/tiedonlahteet.html>

LÄHTEET

- Becher, Tony: *Academic Tribes and Territories - Intellectual Enquiry and the Cultures of Discipline*, The Society for Research into Higher Education & Open University Press, Bury St Edmunds 1989.
- Becher, Tony - Kogan, Maurice: *Process and Structure in Higher Education*, Routledge, Guildford and King's Lynn 1992.
- Becher, Tony - Trowler, Paul: *Academic Tribes and Territories - Intellectual Enquiry and the Cultures of Discipline*, second edition, The Society for Research into Higher Education & Open University Press, Bury St Edmunds 2001.
- Ben-David, Joseph: *Centers of Learning - Britain, France, Germany, United States*, Transaction Publishers, New Brunswick 1992 (1977).

- Birnbaum, Robert: *How Colleges Work, The Cybernetics of Academic Organization and Leadership*, Jossey Bass Publishers, San Francisco & Oxford 1991.
- Castells, Manuel: *The Rise of the Network Society*, second edition. Blackwell Publishers, Oxford 2000.
- Clark, Burton: *The Higher Education System, Academic Organization in Cross-National Perspective*, University of California Press, Berkeley - Los Angeles - London 1983.
- Clark, Burton (ed.): *Perspectives on Higher Education, Eight Disciplinary and Comparative Views*, University of California Press, Berkeley - Los Angeles - London 1984.
- Clark, Burton: *Case Studies of Innovative Universities: A Progress Report. Tertiary Education and Management* 2(1996): 1, s. 52-61.
- Clark, Burton: *Creating Entrepreneurial Universities: Organizational Pathways of Transformation*, IAU Press & Pergamon, Guildford 1998.
- Hölttä, Seppo: *Towards the Self-Regulative University*, University of Joensuu Publications in Social Sciences N:O 23, Joensuu 1995.
- Kekäle, Jouni: *Leadership Cultures in Academic Departments*, University of Joensuu Publications in Social Sciences N:O 26, Joensuu 1997.
- Lindblom, Charles E.: *Politics and Markets. The World's Political Economic Systems*, Basic Books, New York 1977.
- OECD: *Review of Education Policy in Finland: the Polytechnic Sector. Examiner's report 23.5.2002. DEELSA/ED (2002)7*, 2002.
- Pfeffer, Jeffrey. and Salancik, Gerald. R.: *The External Control of Organizations. A Resource Dependence Perspective*, Harper & Row Publishers, New York 1978.
- Ylijoki, Oili-Helena: *Akateemiset heimokulttuurit ja novisien sosialisatio*, Osuuskunta Vastapaino, Tampere 1998.